

MAHTUMKULU ŞİİRLERİNDE TASVİRÎ FİİLLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

An Investigation on Descriptive Verbs in Mahtumkulu's Poems

Nesrin SİS*

Özet

Tasvirî fiiller, zarf-fiil biçimindeki bir esas fiille, bu fiili çeşitli şekillerde niteleyen bir yardımcı fiilin, özel bir anlam meydana getirecek şekilde kaynaşmasından oluşmuş birleşik fiillerdir. Türkmencenin gelişmesinde Mahtumkulu'nun önemli bir yeri vardır. Bu çalışmada Mahtumkulu'nun şiirleri taranarak, kullanılan tasvirî fiiller tespit edilmiş, bunların şekil ve anlam özelliklerini Türkiye Türkçesiyle karşılaştırmak hedeflenmiştir. Çalışma sonunda Mahtumkulu'nun şiirlerinde geçen tasvirî fiiller sınıflandırılmış, bu yapıların anlam ve şekil bakımından Türkiye Türkçesiyle paralellikleri, farklılıkları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkmen, Tasvirî Fiil, Mahtumkulu Şiirleri

ABSTRACT

Descriptive verbs are compound verbs composed of a verbal adverb and an auxiliary verb describing the main verb. Mahtumkulu, as a poet, occupies an important place in the development of Turkmen language. In this study, the poems of Mahtumkulu were reviewed, descriptive verbs were detected and compared with Turkish in terms of meaning and morphology. Additionally, descriptive verbs in his poems were classified and similarities and dissimilarities were evaluated by comparing with Turkish.

Key Words: Turkmen, Descriptive Verbs, Mahtumkulu's Poems

Tasvirî Fiiller

Türkçe dilbilgisi kitaplarında “Birleşik Fiiler” başlığı altında ele alınan tasvirî fiili, Gramer Terimleri Sözlüğünde “zarf fiil biçimindeki bir esas fiille, bu esas fiildeki oluş ve kılışı tasvir niteliği taşıyan bir yardımcı fiilin özel bir anlam meydana getirecek şekilde birleşip kaynaşmasından oluşmuş birleşik fiil.”¹ olarak tanımlanmıştır.

Tasvirî fiiler için çeşitli kaynaklarda; fiille, birleşik fiil yapan yardımcı fiiler² ; özel birleşik eylemler³ ; ulaçlı birleşik eylemler⁴; tasvir fiileri⁵ ; -(y)E veya -(y)İ’li bir ulak üzerine kurulmuş karmaşık fiiller⁶ gibi terimler kullanılmıştır.

Anlam ve anlatım özelliklerine göre tasvirî fiiller Türkçe gramer kitaplarında, temel yaklaşımlar bakımından ortak olmakla birlikte, bir takım farklarla değişik şekillerde tasnif edilmiştir. Z. Korkmaz, tasvirî fiilleri kendi içinde beş alt gruba ayırır. Bunlar: “A.Yeterlik fiilleri, B. Tezlik fiilleri, C. Süreklilik fiilleri, Ç. Yaklaşma fiilleri, D. Uzaklaşma fiilleri”dir.⁷ J. Denny, “İktidarlı fiil, ta’cil fiili, mukarebe fiili, istimrârî fiil” olarak tasnif etmiştir.⁸ M. Ergin, “bil-‘in fonksiyonu iktidar; ver-‘inki kolaylık, çabukluk, birdenbirelik; gel- gör-, dur-, kal-, koy-‘inki deneme, devamlılık ve süre; yaz-‘inki yaklaşma ifade

* Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Bölümü.

¹ Z. Korkmaz, **Grammer Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s.146

² M. Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1958, s.346

³ T.N. Gencan, **Dilbilgisi**, Ayraç Yayınevi, Ankara 2001, s.340

⁴ D. Aksan, **Sözcük Türleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s. 276

⁵ T. Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 488

⁶ J. Denny, **Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)**, (Çeviren A.U. Elöve), İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s. 468

⁷ Z. Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s.811-812

⁸ J. Denny, **age.**, s. 469-474

etmektedir.”⁹ şeklinde gruplandırır. T.N.Gencan, “yeterlik eylemi, tezlik eylemi, sürerlik eylemi, isteklenme eylemi, yaklaşma eylemi”¹⁰ adları altında inceler.

Tasvirî fiilleri, “ Türkmen Diliniñ Grammatikası (Morfologiya)”¹¹ adlı eserde “Birleşik fiiller” ana başlığı altında ikinci grup olarak, “esas kelimeleri fiilden oluşan birleşik fiiller” adı altında toplanmış ve şu açıklama yapılmıştır: “Bu grup birleşik fiiller çok değişken hareketi veya tek bir fiil ile anlatılması mümkün olmayan hareketi göstermek için kullanılır. Birleşik fiili meydana getiren yardımcı fiiller, esasen kendi anlamlarını kaybetmiş olsalar da bazen asıl manalarının belirtisi hissedilir. Onun için de böyle durumlarda sondaki fiilin kendi asıl manasında mı yoksa yardımcı fiil olarak mı geldiğini ayırt etmek zor olur. İlk fiil, zarf fiil eki almış bir şekilde geldiği için, cümlede fiilden türeyen yüklemle bağlanan ve zarf fiil eki almış bir halde gelen ikincil söz ile karıştırılması mümkündür. Dolayısıyla, bu çeşit birleşik fiili şekil bakımından benzer olan diğer cümle unsurlarından ayırmak ve tanımak için, gramatikal fonksiyonu ile birlikte anlam yönüne de çok dikkat edilmelidir.”¹²

Türkmen Türkçesindeki tasvirî fiilleri; anlam ve yapı özellikleri ile kullanılan yardımcı fiiller bakımından; yukarıda anılan eserdeki tasnif çerçevesinde topluca şu şekilde göstermek mümkündür:¹³

I. Bir zarf fiille birlikte, hareketin meydana gelme sürecini ve sonucunu gösteren birleşik fiiller:

A. Hareketin başlanışını gösterenler: başla-, ugra-, otur-

B. Hareketin devamlılığını gösterenler: dur-, gel-, yör-, otur-

C. Hareketin süresini ve yöneldiği tarafı gösterenler: gel-, git-, bar-

Ç. Hareketin tezliğini ve devamlılığını gösterenler: ber-

D. Hareketin olup bittiğini anlatanlar: bol-, gutar-, goyber-, git-, gal-, geç-, çık-, goy-

II. Bir zarf fiille birlikte birleşik şimdiki zaman anlatan yardımcı fiiller: yör-, dur-, otur-, yat-

III. Bir zarf fiille birlikte yaklaşım gösteren yardımcı fiiller: bol-, bil-

“Türkmen Türkçesi Grameri” adlı eserde, Türkmen Türkçesindeki tasvirî fiiller; yeterlilik –ıp /-ip, -up /-üp, -p bil-; tezlik, -ı /-i, -u /-ü ber- ve –ıp /-ip, -up /-üp, -p ber-; süreklilik, -ıp /-ip duur, -up /-üp duur, -p duur, ıp /-ip otur, -up /-üp otur, -p otur, -ıp /-ip yatur, -up /-üp yatur, -p yatur, -ıp /-ip yöör, -up /-üp yöör, -p yöör şeklinde tasnif edilmiştir.¹⁴

Mahtumkulu ve Şiirleri

Türkmencenin gelişmesinde Mahtumkulu'nun önemli rolü olmuştur.¹⁵ Meşhur Türkmen şairi Devlet Mehmet Azadî'nin oğlu olan Mahtumkulu, tahminen 1733 yılında doğmuştur. Çocukluğunda babasının ilminden ve şairliğinden istifade etmiştir. Buhara ve Hive'de iyi bir medrese eğitimi görmüş, Arapçayı, Farsçayı, ve edebî Doğu Türkçesini öğrenmiş, Nizâmî, Sadî, Fuzûlî, Nevâyî gibi Türkçenin ve Farsçanın klasiklerini tanımıştır. Şair, Türkmenistan'ı, Özbekistan'ı, Afganistan'ı ve İran'ın bir kısmını dolaşmıştır. Hayatının büyük bir bölümü Türkmenler arasında geçmiştir. Yine tahminen 1780'li yıllarda ve elli yaşını geçtiği sıralarda ölmüştür.¹⁶

Mahtumkulu'nun şiiri, ana hatlarıyla millî Türkmen geleneğine dayanır. Birçok Türkmen şairi Mahtumkulu'nun tesirinde kalmıştır.¹⁷

⁹ M. Ergin, *age.*, s.346

¹⁰ T. N. Gencan, *age.*, s.340

¹¹ M. Söyegov, M. Saruhanov, *Türkmen Diliniñ Grammatikası Morfologiya*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000

¹² M. Söyegov, M. Saruhanov, *age.*, s. 319

¹³ M. Söyegov, M. Saruhanov, *age.*, s. 322-335

¹⁴ M. Kara, *Türkmen Türkçesi Grameri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2005, s. 165-167

¹⁵ M. Kara, *Türkmen Türkçesi ve Türkmen Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s.103

¹⁶ H. Biray, *Mahtumkulu Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 13

¹⁷ H. Biray, *age.*, s. 27-28.

Klasik edebiyatı, özellikle de Nevâyî'yi çok iyi bilmesine rağmen, şiirini Türkmen diliyle ve Türkmenlerin anlayıp benimseyeceği bir tarzda yazmıştır. Şiirlerinde henüz yazı dili olarak kullanılmayan Türkmen şivesinin, kelime olarak, söyleyiş tarzı olarak yer aldığı görülür. Şiirlerinde Türkmen edebiyatında çok önemli bir yer tutan, sözü veciz bir şekilde anlatma, atasözlerine yer verme özelliği dikkat çekmektedir.¹⁸

Bu çalışmada, Himmet Biray tarafından hazırlanan MahtumKulu Divanı¹⁹ adlı eser taranarak Mahtumkulu'nun şiirlerinde geçen tasvirî fiiller değerlendirilmeye çalışılmıştır. Türkiye Türkçesindeki gramer çalışmaları esas alınarak yapılan tasnifte, örneklerin yanındaki parantezde bulunan eser kısaltmasının yanındaki rakamlar, taranan eserin sayfa numarasını vermektedir.

Yeterlik Fiilleri

Yeterlik fiilleri bir esas fiilin -(y)-A zarf fiil biçimi üzerine **bil-** yardımcı fiilinin getirilmesiyle kurulur. Bu tür birleşiklerdeki bil- yardımcı fiili; ya bir oluş ve kılışı gerçekleştirme güç ve yeterliğini , yani "yapabilme iktidarını" al-abil-, oku-y-abil-, gibi; yahut da bir oluş ve kılışın gerçekleşme olasılığının (imkan ve ihtimalinin) "yarın size uğrayabilirim" gibi bulunduğunu gösterir. Bil- yardımcı fiili ile kurulan tasvirî fiiller, basit ve birleşik kiplerin bütün çekimlerine girebilirler.²⁰

Türkiye Türkçesinde yeterlik fiilinin olumsuz biçimleri bil- yardımcı fiili ile değil "yapabilmek, yeterli olmak, muktedir olmak" anlamındaki çok eski bir u- yardımcı fiili üzerine -mA olumsuzluk ekinin getirilmesiyle yapılmaktadır. Ancak, u- fiili ünlüden ibaret bir yardımcı fiil olduğundan, esas fiilin, yine bir ünlüden ibaret olan -A zarf fiil biçimi ile yan yana gelince kaynaşmaya uğrayarak erimiş ve kaybolmuştur. Yeterlik fiilinin olumsuz biçimlerinde kip ekleri olumsuzluk ekinden sonra gelir; basit ve birleşik kiplerin hepsi ile çekime girebilir.²¹

Yeterlik fiilleri, Türkmen Dili gramerinde, "modallık görkezyân goşma işlikler" yani, sözü söyleyenin o hareket hakkındaki düşüncesini anlatan birleşik fiiller, başlığı altında, ilk bölüm olarak "hareketin meydana gelmesinin mümkün olup olmadığını belirten yardımcı fiiller" adı altında şu şekilde açıklanmışlardır:

Bolmak, yardımcı fiil görevinde, bir işin meydana gelmesinin mümkün olup olmadığını gösterir. İlk fiil zarf fiil şeklindedir, nadiren de şart şeklinde görülebilir.²²

Bilmek, bu yardımcı fiille kurulan birleşik fiiller, öznenin ilk fiilde anlatılan hareketi yerine getirmeyi başarıp başarmadığını belirtirler. Bilmek yardımcı fiili burada başarmak anlamında kullanılır. Olumlu ve olumsuz çekimleri yardımcı fiilin üzerinde gösterilir.²³

Mahtumkulu divanında **bil-** yardımcı fiili ile kurulmuş yeterlik fiillerinin olumsuz çekiminin daha çok kullanıldığı, olumlu yapıdaki örneklerinin sınırlı sayıda olduğu tespit edilmiştir:

Gezip, tapabilmez rû-yi zemîni (MD, 39)

Tanabilmez, başı nedir, art nedir (MD, 63)

Durabilmez, yolbars nedir, kurt nedir (MD,63)

Hemra bolan yatabilmez zarımdan (MD, 84)

Şâd gelenler tuta bilmez özünü (MD,85)

Kurt kanrılıp kapabilmez kuzunu (MD,107)

Mübârizler tuta bilmez özünü (MD,107)

Ruhsat bolmay, aça bilmem, neyleyim? (MD, 110)

Kol uzatıp içe bilmem, neyleyim? (MD, 110)

¹⁸ H. Biray, *age.*, s. 15

¹⁹ H. Biray, *age.*, s. 15.

²⁰ Z. Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003. s.812

²¹ Z. Korkmaz, *age.*, s. 815

²² M. Söyegov, M. Saruhanov, *age.*, s.333

²³ M. Söyegov, M. Saruhanov, *age.*, s. 334

- Kanadım yok uça bilmem, neyleyim? (MD,110)*
Manasını saçabilmem, neyleyim? (MD, 110)
Ümit tüzüp, kaça bilmem neyleyim? (MD,110)
Giren gaydıp çıka bilmez kenara (MD,138)
Dost kaysı, düşman kaysı, farkın edebilmez men, (MD,141)
Fikir lâyına battım çıkabilmez men bir yan (MD,142)
Gök titreyip, çekebilmez bu derdi (MD,143)
Daşlar erip, çekebilmez bu derdi (MD,143)
Çöller, düzler çekebilmez bu derdi (MD,143)
Dört yüz yıllap çekebilmez bu derdi (MD,143)
Gidebilmem şehrinize, hız haramdan korkarım (MD,155)
Fark edebilmem özüm eyvânda ya viranda men (MD,156)
Dünyaya dura gelen eğlenmey gide bildim. (MD,184)
Alabilmez, yolbars oğlu Türkmenin (MD,193)
Edebilenin, et bunda, çilimkeş (MD,214)
Secebilmez, duman nedir, toz nedir? (MD,233)
Görünebilmez ol meydanın denginde (MD,233)
Uçabilmez, esir pervan örtenir (MD, 236)
Yiyebilmez, her dem riskalın boğar (MD,243)
Namert tutabilmez, kolda çöp bolsa (MD,254)
Aşın yiyebilmez, keşi sındırır (MD,254)
Ayrılabilse ağısı / içinden öçen yalıdır (MD,273)
Battı başım, çıkabilmem lâyından (MD,314)
Kuşlar uçabilmez kuyruk, kanatsız (MD,332)
Bir sözün ornunda söyleyilmeyen (MD,333)
Pinhân sırrın saklabilmey, dış döker (MD,339)
Kervan yatabilmez korkulu yerde (MD,340)
Beğlik edebilmez, berim bermeyen (MD,374)
Ayak yalın basabilmez dikene (MD,376)
Sözlebilsen yahşı sözle (MD,403)
Verzişin yok, yaşsın gide bilmer sen (MD,460)
Her işe baş koşup, ede bilmer sen (MD,460)
Adem oğlu diyebilmez derdini (MD,463)
Gidebilmez idi badından düşman. (MD,499)
Tutabilmez özün, döküp gözyaşın (MD,499)
Yeller kalabilmen, yerde süründü (MD,500)
Özün tutabilmen, yerde halklar (MD,500)
Mâni saçabilmez çalaran başım (MD,501)
Döze bilmem beytinlerin zârına (MD,504)
Her kim özün saklay bilse, iş gördü. (MD, 517)
Battı başım, çıkabilmem lâyından (MD,522)
Her kim barabilse iman kazanıp (MD,525)

Tezlik Fiilleri

Tezlik fiilleri -(y)-I / -(y)-U zarf fiil eki almış bir esas fiilin ver- yardımcı fiili ile birleşmesinden oluşur: alıver-; başlayıver-; gibi. Bu birleşiklerdeki ver- yardımcı fiilinin görevinin, esas fiildeki oluş ve kılışın tezlikle, ansızın, kolayca gerçekleştiğini bildiren tasvirî fiiller yapmaktır. Tezlik fiilleri basit ve birleşik fiillerin bütün çekim kalıplarına girebilir.²⁴

²⁴ Z. Korkmaz, age., s. 818.

Tezlik fiillerinin olumsuzu, genellikle ver- yardımcı fiili üzerine –mA olumsuzluk ekinin getirilmesiyle oluşturulur: atlayıverme-; inanıverme-; gibi; ayrıca esas fiil ile zarf fiil arasına getirilen olumsuzluk eki ile de yapılabilir: *almayıver-*; *gelmeyiver-* gibi.²⁵

Tezlik fonksiyonundaki tasvirî fiiller, Türkmen Dili Gramerinde “hareketin oluşum sürecini ve sonuçlarını gösteren yardımcı fiiller” adı altında verilen grubun alt maddelerinden biri olarak ele alınmış ve şöyle izah edilmiştir: “Hareketin çabukluğunu ve devamlılığını anlatan yardımcı fiiller: Bu çeşit yardımcı fiiller hareketin çabukluğunu, devamlılığını gösterir. Esas söz, fiil tabanı şeklinde olup, yardımcı fiil ile birleşir. Bu durumda, esas kelime bir ünsüzle bitiyorsa sonuna y veya i sesi eklenir; bir ünlü ile bitiyorsa sondaki ünlü uzar: yöre->yörebär-, gibi. Bu tür birleşik fiiller ara verilen bir işin tekrar ettirilmediğini de gösterebilir.²⁶

Görüldüğü gibi, anılan eserde, tezlik fonksiyonu kazandıran ber- fiili açıklanırken, ilk fiil için, zarf fiil (hal işlik) ifadesi kullanılmayıp, sadece fiil tabanının sonundaki sesin ünlü veya ünsüzle bitmesine göre açıklama yapılmıştır. Ancak örnekler incelendiğinde; yukarıda anlatılan y ve i seslerinin –(y)-I/A şeklinde ünlü zarf fiil olabileceği düşünülmektedir.

Mahtumkulu divanında, **ber-** yardımcı fiili yanında **bir-** ve Türkiye Türkçesiyle paralel bir şekilde **ver-** yardımcı fiili ile kurulmuş tezlik fiilleri tespit edilmiştir:

Evvel aldapbirsin, balı dünyâ, hey! (MD,88)
Dünya âhiretin keşte kâridir
Tohum saçınıver nâ-geh yatıp sen? (MD,95)
Bunda ne iş etsen, anda karavlı
Sen hem yahşılardan alıver bovlı (MD,114)
Hak sana söz demez yalan cihânda
Ediver bilenin bunda çilimkeş (MD,215)
Oku beş vaktini, boluver müftü,
Eğer bolacaksan, resül ümmeti (MD, 279)
Dünya zendir, köp oynaşlı eri bir,
Bir öpüşte etin, kanın sorubir (MD,307)
Yahşi tutuvergil, niyetin fi'lin (MD,310)
Uğrun tapsan, ötmevergil yanından
Bahıllardan ırak eyle yolunu (MD,319)
Atymaver gıybet söz, etme zinanı
Dûzâhın oduna duş eder seni (MD, 330)
Bir nâmerdin köp ninnetli aşından
El uzatma, oyulaver dışından (MD, 436)
Fenâda görüver belâlık işin,
Gafil adem, kalıp yatma uzanıp. (MD,524)
Bu sefer işidir, koyber Âzâdım (MD, 461)
Râyımız kaytarma koyber Âzâdım (MD,461)
Müselmânsın, haber algül zülâlden,
Kaçıver haramdan, iste helâlden. (MD, 453)

Süreklilik Fiilleri

Bu gruba giren tasvirî fiiller, esas fiilin –(y)-A, –(y)-I veya –(y)-Ip, zarf fiil biçimleri üzerine **dur-**, **gel-**, **kal-**, **gör-**, **koy-**, **(ko-)** yardımcı fiillerinin getirilmesi ile oluşturulur. Yardımcı fiilin esas file

²⁵ Z. Korkmaz, *age.*, s. 820

²⁶ M. Söyegov, M. Saruhanov, *age.*, s. 329.

kattığı anlam inceliği ve iki ayrı fiil şeklinin birleşme biçimine göre, bir oluş ve kılışın belirli bir zaman içinde yapılagelme veya belirli bir durumda kalakalma gibi çeşitli işlev ayrılıkları söz konusudur.²⁷

Türkmen Dili Gramerinde “Birleşik şimdiki zaman anlatan birleşik fiiller” bölümünde incelenen süreklilik fiilleri için; “bu tür birleşik fiiller, sözün söylendiği anda hareketin devam ettiğini gösterir, yardımcı fiil olarak **yörmek, durmak, oturmak, yatmak** fiilleri kullanılır.”²⁸ açıklaması yapılmıştır.

Mahtumkulu Divanı’nda yukarıda sayılan yardımcı fiillerle kurulmuş, süreklilik fiillerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Dur-:** *Gitti Yusuf, gelmez haber*
Dururum yığlap her seher (MD, 321)
Ol söylensip duran dört çâhar-yârdır (MD, 33)
Seyranda şol caya barıp durdular (MD,32)
Karşın alıp durur müdâm bar bile (MD,101)
Haşlaşip dururlar yanında mârlar (MD,271)
Telmürüp durmaktan özge çare tapılmaz ona (MD,217)
Hurûc eylep dursa mavir (MD,200)
Senriklep, abanıp duran kayalar (MD, 198)
Bular görnüp duran zattır bu göze (MD,191)
Ağzın acıp durmuş yer bizim sarı (MD,166)
Akar durur, üst ü başın bok eder,
Senden kaçar den ü duşun nas atan. (MD,220)
- Otur~ otur-:** *Yüz bin derviş sine dağlap oturan (MD,50)*
Riyâzette belin bağlap oturan (MD,50)
Nice yerde görşen, ağlap oturan (MD,50)
Danlamayın, tıkar otur aş gelse (MD, 119)
Kaşını, çatman oturan
Manlayı gülen isterim (MD, 151)
- Yat-:** *Can onda candan boldu, essinden gidip yattı (MD,142)*
Gaflet içre kalıp yatma dura gör. (MD, 516)
Fenâda görüver bekâlık işin
Gâfil adem, kalıp yatma uzanıp (MD,524)
- Yör-:** *Adam bolup, adam kađrin bilmeyen*
Ondan yine otlap yören mal yahşı (MD,300)
Cennet deyip yörgül tema'da belli (MD,333)

Ayrıca Türkiye Türkçesinde kullanılan, **kal-, gel- gör-** yardımcı fiilleriyle kurulmuş tasvirî fiil örneklerine de Mahtumkulu Divanında rastlanmıştır:

- Burda gelip kalır boldu kanatsız (MD,91)*
Arip kalır gam evinde yıkılan (MD,78)
Bu dert ile dolu bolup kalmışım (MD,52)
Gaflet içre kalıp yatma dura gör (MD,516)
Her ne bersen, öz elinle bere gör (MD,516)
Diri iken ölüm işin göre gör (MD,516)
Dünyaya dura gelen eğlenmey gide bildim (MD, 184)

²⁷ Z. Korkmaz, *age.*, s. 821

²⁸ M. Söyegov, M. Saruhanov, *age.*, s. 331.

Sürekli fiillerinin kuruluşunda kullanılan **gel-** yardımcı fiili Türkmen Türkçesinde kullanım yerine göre “yaklaşma” anlamında tasvirî fiiller de oluşturabilmektedir. Bu durum Türkmen Dili Gramerinde şöyle izah edilmektedir: Esas söz, yetmek, yaklaşmak gibi belli bir noktaya yaklaşmayı gösteren fiillerden ise, o varılacak noktaya ulaşmak için yapılan hareketin, sözü söyleyen kişiye yaklaşmak veya ondan uzaklaşmak ayrıntısına göre barmak, gelmek fiillerinden biri kullanılır. Bir yerden bir yere hareket etmeyi göstermeyen diğer fiiller esas söz olduklarında, hareketin bitmeye yaklaştığını anlatmak için, yardımcı fiil olarak barmak, gelmek fiillerinden ikisi de kullanılabilir. Örneğin: ‘Gice yarım **bolup baryar.**’ ; ‘Munuñ birdenkä bir bagtsızlığa uçrap, kolhozlarından çıkıp gaydanlığına bir yıl **bolup gelyär.**’²⁹

Sonuç

Bugün edebî Türkmen Türkçesi üzerine araştırma yapanların ortak görüşü, Mahtumkulu’nun bu edebî dilin başlamasında en birinci rolü oynadığı yolundadır. Ancak Mahtumkulu zamanında Türkmen Türkçesi henüz bir yazı dili değildi. Mahtumkulu’nun şiirleri geniş ölçüde Türkmen Türkçesine dayanmakla beraber imlada mevcut yazı dilinin imlasını aksettirmektedir³⁰. Bu çalışmada taranan eserdeki imla esas tutulmuştur.

Genel olarak ele alındığında, Mahtumkulu şiirlerinde tespit edilen tasvirî fiiller; yeterlik, tezlik, süreklilik fiilleri olarak gruplandırılmıştır. Anlam özellikleri bakımından, Türkiye Türkçesi ile paralel olan bu tasvirî fiiller şekil ve kuruluş bakımından, bazı noktalarda Türkiye Türkçesinden ayrılır:

Yeterlik fiilinin olumsuzu, Azerî Türkçesinde olduğu gibi bil- yardımcı fiilinin üzerine gelmektedir. Türkiye Türkçesi ağızlarında görülebilen bu kullanım, Mahtumkulu şiirlerinde neredeyse standartlaşmıştır denilebilir.

Tezlik fiillerine, ver- yardımcı fiili yanında bir- ve ber- fiilleri ile de rastlanmıştır. Anlam özellikleri ve kuruluşları bakımından Türkiye Türkçesinden farklı olmadığını söylemek mümkündür.

Türkiye Türkçesi ağızlarında süreklilik anlamı katmak için kullanılan yürü- (Türkmen: yürü-); yat- (Türkmen: yat-); otur- (Türkmen: otur-); gibi yardımcı fiillerle birlikte, aynı anlam ve işlevde kullanılan süreklilik tasvirî fiillerinin ve bunların kullanım şekillerinin ortak olduğu görülmektedir.

Kaynaklar

- 📖 Aksan, Doğan, *Sözcük Türleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.
- 📖 Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- 📖 Biray, Himmet, *Mahtumkulu Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- 📖 Deny, Jean, *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (Çeviren, A. U. Elöve), İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul 1941.
- 📖 Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1958.
- 📖 Gencan, T. Nejat, *Dilbilgisi*, Ayraç Yayınevi, Ankara 2001.
- 📖 Kara, Mehmet, *Türkmen Türkçesi Grameri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2005.
- 📖 _____, *Türkmen Türkçesi ve Türkmen Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- 📖 Korkmaz, Zeynep, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
- 📖 _____, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- 📖 Naskali, E., Gürsoy, *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- 📖 Söyegov, M., Saruhanov, M., *Türkmen Dilinin Grammatikası, Morfolojiya*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- 📖 Zeynalov, Ferhat, *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*, (Türkiye Türkçesi, Y. Gedikli), Cem Yayınevi, İstanbul 1993.

²⁹ M. Söyegov, M. Saruhanov, *age.*, s. 327

³⁰ H. Biray, *age.*, s.16